

СТРІЙ

№3, 2021

дослідження з історії одягу

Стрій – науково-популярний журнал присвячений дослідженням з історії одягу. Журнал розміщує наукові та науково-популярні матеріали з історії одягу та уніформології, дослідження текстилю й аксесуарів цивільного та військового костюму, фалеристики та вексилології. Чільне місце у журналі посідають статті присвячені проблемам практичної реконструкції як окремих предметів та технологій, так і цілісних комплексів одягу та спорядження.

Журнал виходить один раз на рік та розповсюджується в електронному вигляді безкоштовно.

Історичний стрій

Олексій Александров, Олександр Лісниченко, Володимир Прокопенко
Однострій та спорядження козаків-пластунів другої половини XIX – початку XX ст.
Частина 1 – Башлик3

Сергій Шаменков
Особливості спорядження давньоримських прапорноносців I–II ст. н.е.17

Сергій Шаменков
Одяг та спорядження королівських мушкетерів роти «Mousquetaires de la maison militaire du roi de France» періоду правління короля Людовика XIII. Частина 1.31

Сергій Шаменков
Герої повісті Тарас Бульба в контексті історичного строю епохи49

Графічна реконструкція

Сергій Шаменков
Портрет-реконструкція Остафія Дашкевича ..72

Спорядження

Всеволод Буравченко
Кишеньковий сонячний годинник Єжи Осолінського зі Львівського історичного музею – досвід відтворення і використання73

Володимир Прокопенко
Про один метод застібання сумочок та лядунок XVII–XVIII ст.91

ISSN 2706-7203 (друкована версія), **ISSN 2706-7211** (електронна версія)

Редакційна колегія

Прокопенко В.М., к.х.н. (Київ)
Адаменко Д.В. (Київ)
Папакін А.Г., к.і.н. (Київ)
Сичевський С.В. (Київ)
Тоїчкін Д.В., к.і.н. (Київ)
Шаменков С.І. (Одеса)
Щибря В.В., к.і.н. (Київ)

Над випуском працювали

Головний редактор –
Прокопенко В.М.
Редактор – *Папакін А.Г.*
Технічний редактор та
дизайн – *Безобчук О.В.*
Перекладач –
Лісниченко О.І.

Зареєстровано Міністерством юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 23861-13701 Р від 19.04.2019

Адреса: Україна, 03058, а/с 9,
Прокопенко Володимир Михайлович
Сайт: <http://striy.org.ua/>
E-mail: email@striy.org.ua

Малюнок на обкладинці:

мушкетер «Maison du Roi».
Малюнок Сергія Шаменкова.

Надруковано у видавничому домі «Гельветика», м. Херсон, вул. Паравозна, 46-а.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК №6244 від 04.10.2018 р. Наклад: 100 прим.

Володимир Прокопенко

Про один метод застібання сумочок та лядунок XVII–XVIII ст.

Ключові слова: *застібка, сумочка, лядунок, Османська імперія, XVII ст., XVIII ст.*

В статті описаний один маловідомий метод застібання сумочок та лядунок – за допомогою гудзика та рухомої петлі. Віднайдено дві ілюстрації та вісім артефактів XVII–XVIII ст., які використовують його. Можна припустити, що цей метод застібання сумочок був відомим в Османській імперії вже в середині XVII ст. Велику популярність він отримав у військовому середовищі і найчастіше ми можемо бачити його на сумочках спорядження стрільців та лядунок. Саме у такій формі він отримав певне поширення і поза межами імперії, зокрема в Московському царстві. Нам невідома поширеність його використання серед цивільних сумочок, але відомі зразки XVIII ст. наводять на думку, що це також мало місце.

Volodymyr Prokopenko

On a method of fastening pouches and cartridge belts in the 17–18th centuries

Keywords: *sclasp, pouch, cartridge belt, Ottoman Empire, 17th century, 18th century.*

The article describes one little-known method of fastening pouches and cartridge belts – with a button and a movable loop. Two illustrations and eight artefacts of its use in the 16–18th centuries were found. We can assume that this method of fastening pouches was known in the Ottoman Empire in the mid-17th century. It gained broad popularity in the military environment and most often we can see it on pouches representing the gunners' gear and cartridge belts. It was in this form that it became widespread outside the empire, particularly in the Tsardom of Muscovy. We do not know how common was its use for civilian pouches, but known samples of the 18th century suggest that this was also the case.

Прокопенко Володимир Михайлович

Кандидат хімічних наук, науковий співробітник Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії ім. В.П. Кухаря НАН України, м. Київ, Україна.

Prokopenko Volodymyr

PhD, research fellow of the V.P. Kukhar Institute of Bioorganic Chemistry and Petrochemistry, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID: 0000-0001-9764-3990

e-mail: email@striy.org.ua

Історична реконструкція та відтворення артефактів минулого тісно пов'язані з дослідженням їх прототипів, не тільки в ракурсі відтворення зовнішнього вигляду, але й вивчення того, як ці речі використовувалися: як їх носили, що ними робили і хто їх використовував. Великою мірою дослідження нюансів використання історичних артефактів – більш складна та заплутана тема, ніж опис безпосередньо предмета, адже повну відповідь отримати з першого разу майже неможливо. Тут необхідно підіймати та вести широкий пошук серед іконографічних джерел, які можуть показати нам цей предмет у середовищі його використання, та літературних джерел, де можуть бути описані особливості, що нас цікавлять. Важливу роль тут відіграє реконструкція предмету, тобто проведення натурного експерименту, який може підтвердити чи спростувати теорію автора, або навіть призвести до зовсім інших, неочікуваних висновків.

Першочерговим поштовхом до написання цієї роботи стали знахідки у музейних збірках сумочок та лядунок із незвичайною системою застібання – за допомогою гудзика та рухомої петлі. Автор поставив собі за мету зібрати разом усю доступну інформацію про них та спробувати проаналізувати історію виникнення і поширення цього цікавого методу застібання, принаймні на основі матеріалу, що наразі є доступним.

Варто розпочати статтю із найперших зразків, які привернули мою увагу. У зібранні Дрезденської збройової палати зберігається турецький комплект кінця XVII ст., що представляє собою поясне спорядження стрільця із мушкету. Без урахування мушкету, він складається із п'яти предметів: поясу ("Gürtel"), двох сумочок ("Patronentasche (1)", "Patronentasche (2)"), порохівниці у формі рогу ("Pulverhorn") та, ймовірно, шнуру для натруски, яка не зберігалася ("Schnur"). Цей комплект був подарований в 1707 р. Августу II Сильному великим коронним підскарбієм Юзефом Мончинським.

Головну роль у нашому дослідженні відіграють дві сумочки з цього комплекту: умовно «Сумочка № 1», інвентарний номер Y 0291 ("Patronentasche (1)") (Мал. 1) та «Сумочка № 2»,

інвентарний номер Y 0292 ("Patronentasche (2)") (Мал. 2)¹.

Сумочка № 1 (інвентарний номер Y 0291) (Мал. 1) має наступні розміри: довжина 19 см, ширина 18 см, висота 4,8 см, її вага 290 г. Сумочка покрита тканиною та прикрашена рослинною вишивкою. Її відмінність, що виділяє її з-поміж інших сумочок, полягає у специфічній формі клапану із двома округлими вирізами та краплеподібною формою бічних стінок. Також цікавою деталлю є система підвісу сумочки на пояс. Зі зворотного боку підшита широка шкіряна смуга із двома вертикальними розрізами. Така система необхідна для фіксації сумочки на поясі, який протягається через ці прорізи та уздовж стінки сумочки.

Дві аналогічні за зовнішнім виглядом сумочки можна побачити в Національному музеї Барджелло в місті Флоренція ("Il Medioevo in viaggio", "MOSTRA"). Останні прикрашені у відмінній техніці (аплікації з поєднанням шкіри та тканини) та, ймовірно, мали іншу систему підвісу та застібання, ніж у Сумочка № 1. Музейними співробітниками вони були датовані кінцем XV – початком XVI ст. і атрибутовані як ємності для листів. Наразі незрозуміло, чому взяте саме таке раннє датування, тому не варто відкидати можливості того, що воно може бути скоригованим у бік більш пізнього періоду.

Сумочка № 2 (інвентарний номер Y 0292) (Мал. 2) має такі параметри: довжина 17,7 см, ширина 17,9 см, висота 4,4 см, вага 307 г. Сумочка так само покрита тканиною, та прикрашена рослинною вишивкою, як і Сумочка № 1, але має зовсім іншу конструкцію. Її цікавою особливістю є розділення внутрішнього об'єму на три окремі відсіки, кожен із яких має власні зав'язки. Система кріплення на поясі – аналогічна Сумочці № 1.

На жаль, система застібок зберігалася частково, і наразі на обох сумочках можна побачити лише петлі із шнуру, що пропущені через

Мал. 1. «Сумочка №1», інвентарний номер Y 0291, © Staatlichen Kunstsammlungen Dresden.

¹ Користуючись можливістю, хочу висловити подяку співробітникам Дрезденської збройової палати за дозвіл використати фотографії цього комплекту в статті.

№3 (2021)

парні отвори в передній стінці та рухомі плетні кульки в нижній частині кожної із петель. Сама петля рухома і може витягуватися на певну невелику відстань, але її можна і затягнути та зафіксувати в новому положенні за допомогою рухомої кульки. Гудзики, які фіксувалися в цих петлях та застібали сумочки, до нашого часу не дійшли. На верхніх клапанах залишилися лише металеві петлі, до яких кріпилися гудзики. А от як до цих петель вони кріпилися і як виглядали, тут ми вже були вимушені шукати відповідь в інших джерелах.

І нашою великою вдачею була знахідка картини 1687 р., що належить пензлю голландського художника Міхіль ван Мюссера (“Thomas Hees”) (Мал. 3, а). На ній є зображення повністю аналогічного стрілецького комплексу. Картина показує Томаса Геса, резидента та уповноваженого Генеральних штатів в Алжирі, Тунісі та Триполі, посередника щодо викупу християнських рабів в Алжирі в 1683 р. Разом із ним зображені його двоюрідні брати Ян та Андріс Гес та африканський слуга Томас.

Завдяки цій картині ми змогли подивитися на повну комплектацію цього набору та дізналися, що шнур (інвентарний номер Y 0294) (“Schnur”) призначався саме для натруски. Крім того, на картині чітко видно гудзики-кульки, що вільно звисають з країв клапанів сумочок в місцях наявності металевих петель, а також те, що вони не підшиті безпосередньо до петлі, а звисають на дуже короткому шнурку.

Сама система застібання сумочки працює наступним чином. Рухома петля проходить через дві пари отворів у нижній передній частині сумочки таким чином, що її кінці та петля виходять назовні. В закритому стані рухома петля накинуто за гудзик на короткому шнурі, затягнута і утримується в такому стані підтягнутою рухомою кулькою на петлі в нижній частині сумочки. При відкритті сумочки верхній клапан трохи піднімають вгору, витягуючи петлі на відстань, достатню для вивільнення гудзиків, знімають з них петлі та відкривають клапан. Застібання сумочки проходить у зворотній послідовності.

В петлю вдягають гудзик, підтягують петлю та фіксують її нове положення рухомою кулькою.

Переходячи до питання поширеності та хронологічних меж такого типу застібок, треба відмітити, що, окрім вище згаданої картини Міхіль ван Мюссера, нам наразі вдалося знайти лише одне ілюстративне джерело із аналогічною системою застібання сумочок. Так, на гравюрі 1665 р. «Облога острова Сан-Мікеле поблизу Мальти» за авторством Антоніо Франческо Лучіні в нижньому лівому кутку можна побачити двох артилеристів, що мають сумки із великим гудзиком на клапані та рухомою кулькою із кінцями петлі під сумочкою (Мал. 3, б) (“Beleg van het eiland San Michele”). Із великою вірогідністю, на нашу думку, на гравюрі зображено саме цей тип застібання.

Таким чином, ми бачимо досить стійку кореляцію між цим методом застібання сумочок та їхньою належністю до спорядження східних стрільців із вогнепальної зброї XVII ст. Забігаючи наперед, маємо сказати, що і в подальші століття цей зв'язок залишиться досить тісним, але невідомо, чи був цей метод застібання поширений на цивільних сумочках.

На жаль, у автора фактично відсутній матеріал по XVII ст., але серед лотів, виставлених на аукціоні «Bonhams» були знайдені дві марокканські вишиті сумочки-гаманці датовані 1751 р. (“Bonhams 1751”) та 1763 р. (Мал. 3, г) (“Bonhams 1763”). Остання складається із двох плоских відсіків і має наступні розміри: довжина 17 см, ширина 11 см. Вона має дуже витягнутий плетений гудзик, а рухома петля проходить через дві пари наскрізних отворів і виходить зі зворотного боку сумочки. Плетена рухома кулька також присутня. На сумочці 1751 р. відсутній і гудзик, і петля, але залишилися отвори для петлі. За цією деталлю ми можемо припустити наявність петлі для застібання. Наразі це єдині відомі мені цивільні зразки сумочок, що використовують такий тип застібання, але сподіваюся, що подальші дослідження як музейних експозицій, так і іконографії зможуть розширити цей перелік.

Також нам наразі відомо про чотири лядунки XVII–XVIII ст. турецького та російського походження, що використовують цей метод застібання. Перша із них була виставлена на аукціоні «Thomas Del Mar Ltd» (Мал. 3, в)

◀ **Мал. 2.** «Сумочка №2», інвентарний номер Y 0292, © Staatlichen Kunstsammlungen Dresden.

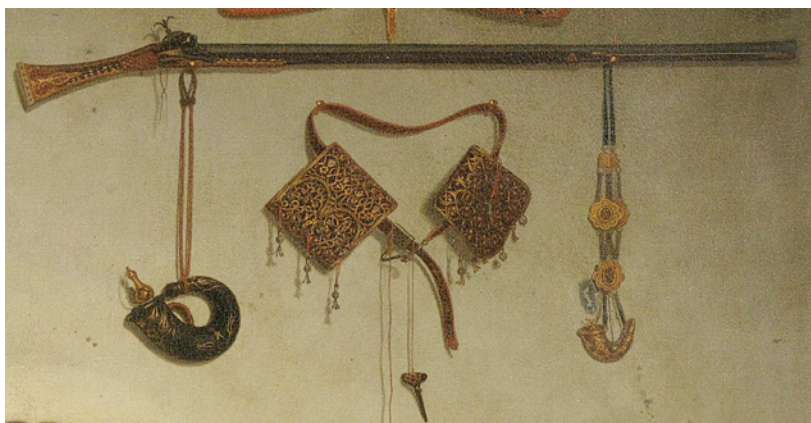
(“AN OTTOMAN”) і представляє собою пласку сумку із фігурним клапаном, розділеним на 5 частин. Гудзики відсутні, але петлі залишилися на своїх місцях. Цікаво, що виходять вони (друга пара отворів) не на лицеву частину сумочки, а із низу. До бічних стінок, через металеву петлю проходить шнур, який дозволяє підвішувати лядунку, а завдяки рухомим кульками цей шнур ще й регулюється за довжиною. Хоча консультанти аукціону датували цю лядунку XVII ст., її час створення, на мою думку, варто змістити принаймні до XVIII ст. Також цікаво, що стилістично вона дуже нагадує лядунку із зібрання Державного історичного музею м. Москви (“Лядунка. XIX в.”). Ця лядунка зберігалася повністю, включно з гудзиками та петлями для застібання, яких у неї троє. Із попередньою лядункою її зближує ряд конструктивних елементів, зокрема: пропорції, аналогічна фігурна форма клапану, велика кількість точок застібання (п’ять та три), вивід петель знизу, оформлення закінчення петель трьома китицями, наявність регульованого шнуру для одягання лядунки. Якщо перша лядунка була визначена як османська XVII ст., то друга вже вважається російською XIX ст. Ймовірно, враховуючи велику кількість спільних рис, вони були виготовлені в одному ремісничому центрі в XVIII ст., можливо в Османській імперії.

Наступні дві лядунки із зібрання Московського Кремля також цілком вірогідно є частиною однієї серії, хоча і мають різне датування. Обидві, ймовірно, виготовлені в Збройовій палаті Кремля. Обидві випуклої форми і однакових пропорцій, із дерев’яною основою, а лицьова частина прикрашена зеленою шкірою із стилістично однаковою вишивкою. В обох лядунках на лицьовій частині містяться дві пари отворів та петлі із шнура, але гудзики відсутні. Перша із них (Інвентарний номер Ор-3724) (“Лядунка-патронташ. 1660-е гг.”) датована 60-ми рр. XVII ст., а друга (Інвентарний номер Ор-3726) (“Лядунка-патронташ. XVIII в.”) – XVIII ст. На жаль, поки невідомо, яке із цих датувань відповідає дійсності.

Таким чином, хоча наразі ми маємо у своєму розпорядженні лише дві ілюстрації та вісім артефактів XVII–XVIII ст., вже можна зробити певні початкові припущення. Так, цей метод

застібання сумочок вже був відомим в Османській імперії вже в середині XVII ст., про що говорить гравюра 1665 р. «Облога острова Сан-Мікеле поблизу Мальти». Велику популярність він отримав у військовому середовищі, і найчастіше ми можемо бачити його на сумочках спорядження стрільців та лядунках. Саме у такій формі він отримав певне поширення і поза межами імперії, зокрема в Московському царстві. Нам невідома поширеність його використання серед цивільних сумочок, але відомі зразки XVIII ст. наводять нас на думку, що це також мало місце, хоча й обмежено, адже інакше кількість ілюстративних джерел була б значно більшою. Загалом я сподіваюсь, що ця стаття стане корисною не тільки для істориків та музейних співробітників, але й для реконструкторів які отримали нові джерела для відтворення як турецьких сумочок та лядунок, так і методу їх застібання. І вважаю, що саме їх реконструкція допоможе дати в майбутньому відповідь на запитання щодо переважно військової спеціалізації такого типу застібок.

-
- Мал. 3.** (а) – Фрагмент картини, що зображує Томаса Геса, за авторством Міхіль ван Мюссера, 1687 р.;
 (б) – фрагмент гравюри «Облога острова Сан-Мікеле поблизу Мальти» за авторством Антоніо Франческо Лучіні, 1665 р.;
 (в) – лядунка з аукціону «Thomas Del Mar Ltd», XVIII ст. (?);
 (г) – марокканська сумочка з аукціону «Bonhams», 1763 р.

а

б

в

г

Бібліографія

- “AN OTTOMAN SILVER EMBROIDERED POUCH, TURKEY, LATE 17TH CENTURY.” *Thomas Del Mar Ltd*, www.thomasdelmar.com/Catalogues/as290611/page5.html. Accessed 22 July 2017.
- “Beleg van het eiland San Michele bij Malta, Antonio Francesco Lucini, 1665.” *Rijksmuseum*, www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-P-OB-36.422. Accessed 1 July 2021.
- “Bonhams A Moroccan metal thread-embroidered leather purse Tetuan, dated 1763.” *Bonhams*, www.bonhams.com/auctions/24623/lot/200/?category=list&length=100&page=2. Accessed 1 July 2021.
- “Bonhams A Moroccan metal thread-embroidered leather purse Tetuan, dated 1751.” *Bonhams*, www.bonhams.com/auctions/24198/lot/129/. Accessed 1 July 2021.
- “Gürtel / Prunkwaffengarnitur bestehend aus Steinschlossgewehr, Pulverhorn, zwei Patronentaschen, Gürtel und Schnur.” *SKD Staatliche Kunstsammlungen Dresden*, skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/286195. Accessed 1 July 2021.
- “Il Medioevo in viaggio.” *The Art Post Blog*, 15 May 2015, www.theartpostblog.com/il-medioevo-in-viaggio/. Accessed 1 July 2021.
- “MOSTRA Denaro e Bellezza. I banchieri, Botticelli e il rogo delle vanità (Palazzo Strozzi, FI).” *Flickr*, 28 December 2011, www.flickr.com/photos/andrea_carloni/albums/72157628650106099/page2. Accessed 1 July 2021.
- “Patronentasche / Prunkwaffengarnitur bestehend aus Steinschlossgewehr, Pulverhorn, zwei Patronentaschen, Gürtel und Schnur (1).” *SKD Staatliche Kunstsammlungen Dresden*, skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/287093. Accessed 1 July 2021.
- “Patronentasche / Prunkwaffengarnitur bestehend aus Steinschlossgewehr, Pulverhorn, zwei Patronentaschen, Gürtel und Schnur (2).” *SKD Staatliche Kunstsammlungen Dresden*, skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/286194. Accessed 1 July 2021.
- “Pulverhorn / Prunkwaffengarnitur bestehend aus Steinschlossgewehr, Pulverhorn, zwei Patronentaschen, Gürtel und Schnur.” *SKD Staatliche Kunstsammlungen Dresden*, skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/286009. Accessed 1 July 2021.
- “Schnur / Prunkwaffengarnitur bestehend aus Steinschlossgewehr, Pulverhorn, zwei Patronentaschen, Gürtel und Schnur.” *SKD Staatliche Kunstsammlungen Dresden*, skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/284820. Accessed 1 July 2021.
- “Thomas Hees and his Servant Thomas and Nephews Jan and Andries Hees, Michiel van Musscher, 1687.” *Rijksmuseum*, www.rijksmuseum.nl/en/collection/SK-C-1215. Accessed 1 July 2021.
- “Лядунка. XIX в.” *Государственный исторический музей*, catalog.shm.ru/entity/OBJECT/1673488. Дата звернення 1 Липня 2021.
- “Лядунка-патронташ. XVIII в.” *Музеи Московского Кремля*, collectiononline.kreml.ru/entity/OBJECT/28394. Дата звернення 1 Липня 2021.
- “Лядунка-патронташ. 1660-е гг.” *Музеи Московского Кремля*, collectiononline.kreml.ru/entity/OBJECT/28392. Дата звернення 1 Липня 2021.